

Elrejtőzni a valóság elől

A láthatatlan ember ábrázolásának témája a filmművészetben

Vörösmarty Mihály: „Csongor és Tünde” című, 1831-ben írt színjátékában összekap a három ördög, Kurrah, Berreh és Duzzog, mert nem tudnak meg-egyezni, melyiküké legyen örökségük: az ostor, a bocskor és a palást, amelyek láthatatlanná vált viselőjüket bármily messze elröpítik.

Az embernek Csongorhoz és e kis ördögfiakhoz hasonlóan néha eszébe jut, milyen jó is lenne hirtelen, egyik percről a másikra láthatatlanná válni, hipp-hopp, máshol lenni. Az, hogy erre gondoltunk, talán leginkább iskolás korunkban történt velünk, amikor a tanár összevont szemöldökkel lapozgatni kezdte az osztálynaplót... Ám előfordulhat máskor is az életünkben, hogy bizonyos helyzetekben legjobb volna egyszerűen „köddé válni”. Ezzel valószínűleg már régi korok emberei is így voltak, maga az érzés és az eltűnés, elrejtőzés, a néprajzból is ismert „alakoskodás” gondolata kultúránkkal egyidős.

Bolygónk lakóit mindig is érdekelte a titokzatosság különös, megfoghatatlan misztikája, amelynek keretei között az ember észrevétlen lehet, elrejtőzhet a világ szeme (a problémák) elől. Az őskortól fogva találhatunk erre vonatkozó utalásokat a vallás- és művészettörténet forrásait vizsgálva. Kimeríthetetlen kútforrás maga a mitológia, a mondák, a legendák és a mesék világa is, valamint a szimbólumok színes tárháza.

A sci-fi irodalom számos halhatatlan műve foglalkozik e témával, csakúgy, mint a filmművészet több alkotása. A „láthatatlanná válás” gyakori alkotóeleme a jövő háborúit, a fejlett technikát bemutató műveknek éppúgy, mint a horrorfilmeknek vagy akár a komédiáknak.

A témát illetően klasszikusnak számít a H. G. Wells regénye alapján 1933-ban készült fantasztikus horrorfilm, „A láthatatlan ember”. A „Frankenstein” után ez volt *James Whale* rendező második sikeres horrorfilmje. A 71 perces film főhőse, Dr. Griffin (akit *Claude Rains* alakított) kutatásai során felfedez egy szert, mely láthatatlanná teszi. A szer azonban a lelkét is megváltoztatja. Magányosan bolyong Angliában, bűncselekményeket követ el, ám végül a helybeliek rájönnek titkára, és (a frissen hullott hóban hagyott lábnyomai nyomán) követik és lelövik. Haldoklása közben Griffin visszanyeri a testét, újra láthatóvá válik, ám eközben lelke eltűnik belőle.

A későbbiekben több hasonló témájú film is készült, például az 1933-as alkotás „női” változata, az 1941-ben bemutatott „A láthatatlan asszony” című, illetve olyan kémhistóriák, mint „A láthatatlan ügynök” és „A láthatatlan ember bosszúja”. Az 1950-es években az alaptéma groteszk változatokban is megjelenik, például az „Abbot és Costello meg a láthatatlan ember”.

Ostor a szó, mely megindít. (...)
 Bocskor a ló, mely viszen. (...)
 A palást rejt. (...)
 És mi ebből a haszon?
 Aki így felöltözik,
 Senkitől sem láttatik;
 Lép, mint egy bérc, akkorát,
 S hol kívánja, ott terem. •

• Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. Második felvonás. In: Vörösmarty Mihály költői művei 2. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 458-459. o.

H. G. Wells „A láthatatlan ember” című regényének 1933-as filmváltozatában a címszereplő (Claude Rains) így vált időnként láthatóvá.

(Forrás: Kuczka Péter: *Fantomok, szuperhősök, űrhajósok = Film. Színház, Muzsika, 1960. 24. o.*)

1968-ban készült el „A láthatatlan ember” szovjet adaptációja, Alekszander Zsaharov rendezésében, aki megpróbálta új motívumokkal kiszínezni a történetet: gyengéd szerelmi szálakkal, burleszk jele- netekkel és orosz táncdalokkal egészítette ki azt, „sajátos” hangulatot kölcsönözve így a műnek.

John Carpenter-t, a horrorfilmek mes- terét is megihlette ez a téma, és elkészítette a „Semmit a szemnek – Egy láthatatlan ember feljegyzései” című alkotását, amelyben a filmtrükkök széles palettáját vonultatta fel. A szatirikus, mégis bölcselkedő film alaptörténete olyan, hogy akár „bármivel, bármikor” előfordulhat: a főhős, Nick a tőzsde munkatársa, úgynevezett „yuppie”, aki – miután alaposan felöntött a garatra – elvonul egy csendes helyre, hogy kialudja magát. Álmában átél egy hatalmas robba- nást, amelynek következtében láthatatlanná válik. Természetesen felfigyel rá a CIA,

akik szeretnék felhasználni titkosszolgálati céljaira, mint valami „szuperügynököt”, ettől azonban szíve hölgye, Alice segítségével sikerül megmenekülnie...

A jelek szerint az eltűnés, a rejtőzködés, a láthatatlanná válás a 21. században is kedvelt témája a filmművészetnek. Paul Verhoeven filmjében, az „Árnyék nélkül” című alkotásban azonban mindez inkább csak keret, maga a téma másodrendű a speci- ális effektusok felvonultatásához képest. A sci-fi és a horror ötvözését láthatjuk ebben a filmben, ami izgalmas és újszerű megoldásokat hoz, rámutatva korunk tudományos kísérleteinek számos etikai kérdésére is. A főhős, Sebastian egy amerikai föld alatti titkos laboratóriumban kísérletező csoport vezetője. Munkatársaival azon fáradozik, hogy hogyan tegyenek láthatatlanná különböző állatokat. A „visszaváltoztató szer” még nem tökéletes, a férfi magán próbálja ki a hatóanyagot, hogy sikerüljön a prog- ram. Számításába azonban hiba csúszik, nem tudja visszanyerni a külsejét, ráadásul a vénájába fecskendezett anyag nem várt mellékhatásokat okoz, és Sebastian pszichéje megváltozik. Kialakuló agresszivitása nem kívánatos cselekményekbe torkollik, egyre durvább dolgokat művel...

A film – csakúgy, mint a témáról szóló korábbi alkotások egynémelyike is – rá- világít arra a kérdésre, hogy az embernek milyen mértékben van joga felhasználni a tudomány és a technika eredményeit a világ (önmaga) megváltoztatására. A különbö- ző szerek hatására az erkölcsi parancsokat, az örök értékeket áthágó, féktelenné váló ember önmagának, társainak, magának a világnak kárára válik.

Végezetül kerüljön említésre még két film, amelyek humoros és súlytalan formá- ban dolgozzák fel az eltűnés örökzöld témáját. A Walt Disney stúdió produkciója, a „Látod, nem látod, na látod!” című filmben Dexter felfedez egy olyan vegyületet, amelynek segítségével egy időre láthatatlanná válhat. Szeretné ezt az anyagot saját céljaira felhasználni: bankrablás, betörés, lopás... Ám vannak olyanok, akik titkára áhítoznak, ezért találmányát folyton a saját védelmére kell bevetnie. A másik, szintén

A Columbia Pictures 95 millió dollárból készítette el a láthatatlan ember legújabb történetét: Az arcátlan kedves visszatér (Kevin Bacon és Elisabeth Shue)
(Forrás: Ezüst Rita: A trükk az úr. = Cinema, 2000. szeptember, 42. o.)

könnyed hangvételű alkotás „A láthatatlan mama”. Ebben a filmben egy tudós feltalálja a „formulát”, amellyel véletlenül sikerül eltüntetnie a saját feleségét. Bár valószínűleg sok férj vásárolna efféle „csodaszert”, ez nem volna bölcs dolog, hiszen a film megmutatja, hogy a sorozatos ballépéseket (amelyek során még fiát is árvaházba zárják) a kísérletező férj csakis „láthatatlan” felesége segítségével tudja rendbehozni.

A láthatatlanság vágya az emberiség régi álma. Aki eltűnik a többiek szeme elől, az bármit tehet, jó és gonosz dolgokat egyaránt. Bármennyire is gazdag a sci-fi irodalom és a filmművészet témával kapcsolatos ötlettára, az eddigiekben mégsem merített ki minden lehetőséget. Valószínűleg újabb és újabb alkotások várhatók, hiszen a testtől, az anyagi léttől való megszabadulás utáni áhítozás, illetve az eltűnés gondolata gyakori emberi érzés. És – miként a sámánokat a révülés – a láthatatlanná válás ötletének pusztá elképzelése is közelebb visz a világ szellemi természetéhez, az anyagi léten túlmutató transzcendenciához.

Az álmodozó embernek azonban meg kell találnia életében a valóságos lehetőségeket is sorsa beteljesítéséhez, csakúgy, mint Vörösmarty csodálatos művének manószzerű, apró ördögei, akik varázseszközöket elvesztve a zene és a jó cselekedetek segítségével találták meg önmagukat.

Elszakadt a bocskorom.
Egy boszorkányt hátba vágtam,
Elszakadt az ostrom.
Fergeteg jött, a palástot
Összetépte hátamon.
Mit csináljunk, mit miveljünk?
Zúg az éhség olyve bennünk.
Szép mulatság a zene,
Ím, egy régi cimbalom.
Én egy rozszant hegedűnek
Régi fáját hordozom.
Három a szám! hangotokhoz
Bodzasípomat fuvom. •

Felhasznált irodalom:

A film krónikája. Officina Nova, Budapest, 1995. 107. o. | A láthatatlan ember. = Filmvilág, 1986/8. 50. o. | A láthatatlan yuppie. Beszélgetés John Carpenterrel. = Filmvilág, 1992/9. 59. o. | Árnyék nélkül. = TOTAL 2000/szept. 57. o. | CINEMA 1993/1. 44. o. | Mozgó Képek 1986/8. | VIDEO Magazin 1996/7. és 1994/5. | VOX Magazin 2000/szept. 53. o.

• Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. Ötödik felvonás, i. m. 560. o.